

פרופסור אורציון ברתנא חוֹה את ההשלמה בחייו ומחפש את הדבר הבא בו תיווצר חבירה לכתיבתו

המשורר והסופר פרופסור אורציון ברתנא | צילום: יאיר בן-חיים

בספרך 'אחרי הגשם' השיר הראשון הוא 'חבירה'. למה התכוונת?

בעיניי, זהו אחד השירים החשובים שכתבתי. כפשוטו, הוא אומר: אני מוכן לחבירה עם אלוהים, עם הישות של העולם, עם כוח עליון. הכוונה היא - אני מוכן למעבר לשלב אחר. אני לא פוחד. לא פחד של גוף ולא פחד של נפש. וגם אם אני פוחד משהו, אני מוכן לעצום את העיניים ולקפוץ. למה זה כל כך חשוב לי להרגיש כך ולכתוב כך? הן משום שיש בכך התגברות על פחדים, והן משום שאני באמת חושב שאני נמצא עכשיו בשלב ביניים. יכול לזהות את עצמי כחוליה בדרך למשהו. אם כך, מאין הפחד? מפחיד ללכת הלאה כי אתה אומר אולי לא אגיע לשום מקום, אולי אפסיד את מה שמצוי לי כאן ולא יהיה משהו אחר שם? לכן, כשאני אומר - מוכן לחבירה, משמע - מוכן להמר על שינוי הגוף והצורה. ממילא, כל העולם שאני חווה נראה חלקי, לא

מושלם. מן המוגבלות השבורה שאני רואה מסביב כדאי להאמין ולקפוץ אל ניסיון להיות משהו אחר.

האם אתה מרגיש איזה חֶסֶר ואתה לא יודע מהו, כאילו לא עשית את הכל, ואולי לא מילאת את הייעוד שלך?

נכון, ברור לי שכל מה שעסקתי בו הוא לא דבר שלם. כל מה שעשיתי, חלקי בפני עצמו. מחשבתי עוד יותר קיצונית, אנשים שאני מכיר או שמעתי עליהם לא עשו דבר שלם. הדבר השלם הוא מעֵבֵר לנו, מעֵבֵר לצורה הנוכחית של בני אנוש. אני לא רוצה להגיד בחוצפה כי כולנו צריכים להשתנות, אז אני אומר בצורה זהירה וצנועה יותר - אני יודע שאני צריך להשתנות. ואני מוכן

אורציון ברתנא, סופר, מסאי, משורר, פרופסור מן המניין באוניברסיטת אריאל, ועורך את כתב העת 'מורשת ישראל' שמוציאה האוניברסיטה. כיהן עד לפני כשנתיים כיושב ראש המועצה לספריות ציבוריות במשרד התרבות והספורט וחבר במועצה להשכלה גבוהה.

ילדותו של ברתנא מתועדת בסגנון מליצי בספריו של אביו, המשורר מרדכי ברתנא. בגיל ארבע עשרה פירסם את שירו הראשון בעיתון "הפועל הצעיר". את ספר השירה הראשון שלו הוציא לאור בעודו נער על סף סיום בית הספר התיכון.

לא אחת יצא לי לשמוע את הרצאותיו של ברתנא. תמיד ראיתי בו אושיה ספרותית, מין אנציקלופדיה חיה. לקראת צאת ספר הפרוזה החדש שלו, הרומן 'בסיפור עצמו' נפגשתי עימו לראיון אישי על יצירתו ועל המשך דרכו הספרותית.

יאיר בן-חיים בראיון עם המשורר והסופר פרופסור אורציון ברטנא

בעקבות חוויית החבירה הזאת האם היו לך מחשבות של התקרבות אל הדת?

אמונה ופולחן דתי אינם אותו דבר עצמו. מי אמר שבפולחן דתי זה או אחר התשובה נמצאת. אני אדם מאמין. אין זה אומר שאני מקיים הלכה.

בהקשר לשאלתך אני רוצה לקרוא לך שיר שכתבתי ביום הכיפורים – אני לא מתפלל דווקא ביום כיפורים, כי כל החיים הם תפילה:

אני לא מתפלל ביום הכיפורים

אני לא מתפלל ביום הכיפורים

מפני שכל חיי תפילה

ודבר אינו מתוסף לזה

ודבר אינו נגרע

לקראת הכרת הנעילה המתוקה

נעילת הכפרה.

מה הניע אותך לשבת ולכתוב?

לעשות סדר ברגשות. היום ממרחק הזמן, הייתי קורא לזה אוטו-תרפיה, זה היה למדך, לשלוט, ללטש, לעשות משהו מהרגשות. לעשות משהו שיכול להיות רע למשהו שביסודו הוא טוב. לפני שנים, כדי להסביר זאת, תיארתי לעצמי דימוי כזה: יש רגשות, יש חוויה, ויש תחושות עילאיות שאתה, כמשורר, עולה על סולם לוקח אותן ומוריד אותן כמה שלבים עד לשלב של המילים. אתה מוריד חוויה ללא מילים למעמד של מילים. נכון, אמנם מעמד המילים קצת יותר נמוך ממעמד החוויה ללא מילים, אבל מצד שני, זה מעמד יותר מוגדר, גם היופי שלו לא רק מורגש אלא גם מובן. נכנסת בחוויות איזו סימטריות שאולי אין בהן כשהן בצורה ההיילית (בצורתן הראשונית). זה כמו לברוא עולם משלב של כאוס לשלב של יציב. לקחת את הרגש שהוא אדיר ולא ברור ולהעביר אותו לשלב אולי יותר מוגבל, יותר נמוך, אבל הרבה יותר בהיר ומובן.

מתי יצא לאור הספר הראשון שלך?

הספר הופיע כשהייתי כמעט בן שמונה עשרה. במסיבת הסיום שלנו, בסוף כיתה י"ב, בתיכון עירוני ד', ביקש ממני המנהל לקרוא שניים שלושה שירים שלי. יחד איתי עלו שניים לשיר, פרידה ושלמה. שלמה הוא שלמה ארצי.

תאר את חוויית הכתיבה שלך כילד

נכנסתי לדירונת הקטנה של הדוד בקיבוץ, היה בה מדף ועליו שלושה ארבעה ספרים בלבד. לא כמו אצלנו בבית שארון הספרים היה ענק. אחד מהם היה ספרו של נתן אלתרמן 'כוכבים בחוץ'. לא הכרתי אותו, כי אבי גם מבחינת הכתיבה וגם מבחינה פוליטית, לא היה קרוב לאלתרמן. אבי היה משורר אקספרסיוניסטי, לא אימפרסיוניסטי. משורר נוסח אורי צבי גרינברג, שאגב אל שירתו פחות התחברתי באופן ספונטני. לכן, כל שנות הילדות לא הכרתי את שירת אלתרמן, למרות שקראתי שירים כבר מגיל 13. בחדרו של הדוד, אני לוקח את ספרו של אלתרמן ויוצא לחצר. יושב על כיסא נוח מהסוג של בד ועץ, מאלה שעמדו אז על הדשא, ומתחיל לקרוא. קיבלתי הלם. אני פותח את 'כוכבים בחוץ' – וואו!!! לא האמנתי שבני אנוש מסוגלים לכתוב בצורה כזאת. שבכלל יש יופי כזה במילים עלי אדמות. לא הבנתי הרבה ממה שקראתי, אבל הרגשתי שלפני עולם מופלא. שקעתי בו ושכחתי את הקיבוץ ואת חדר האוכל ואת הזמן. לא יודע כמה זמן ישבתי שם. חצי שעה? שעה? שעה וחצי? יותר? אבל כשקמתי מהכיסא היו לי כמה ודאויות די ברורות. מאותו יום, היה ברור שאני כותב שירים, שזה הייעוד שלי. לא תיארתי לעצמי שאכתוב יפה כמו אלתרמן, אבל אמרתי – אם יש דבר כזה עלי אדמות, יש לי מטרה. בקצה המנהרה יש אור ולשם אני הולך, גם אם לא אגיע לקצה המנהרה. הספר הזה מלווה אותי מאז ועד היום. יש לי ספר שלם שכתבתי רק על 'כוכבים בחוץ'. הוא יצא לאור לפני שנתיים ושמו – 'החידה הרומנטית של כוכבים בחוץ'.

הבנתי שהספר "אחרי הגשם" הוא סיכום של חמישים שנות כתיבה

גדלתי בבית של משורר, אבי המשורר ב. מרדכי. (האות ב' בשם העט שלו היא האות הראשונה של שם המשפחה, ברטנא). ביתנו היה בית של ספרים, ביניהם הרבה מאוד ספרי שירה. תחום אחר שאבי אהב היה היסטוריה והיו לנו הרבה ספרי היסטוריה כללית והיסטוריה יהודית. להיסטוריה פחות התחברתי. אל השירה התחברתי מיד וגם לתחומים אחרים שהיו מיוצגים אצלנו בארון הספרים. התחלתי לכתוב שנה שנתיים לפני כן. הייתי בן 14 כששירי הראשון התפרסם ואני מתחיל לספור מאז. כל מה שכתבתי הראיתי לאבי, ראיתי בו סמכות שופטת, הוא שיגיד לי זה טוב או זה לא טוב. אמנם, במשך השנים מרדתי בו, וגם רבתי איתו על שירים. עם זאת הערכתו אליו היתה רבה. אבי הכיר משוררים ועורכים ושאר אנשי עט. הוא לקח שיר שלי ושלח אותו לעיתון 'הפועל הצעיר'. יום אחד כשחזרנו מאזכרה של סבתא שלי מצאנו בתיבת הדואר גיליון חדש של 'הפועל הצעיר' ובו, במדור הספרות שבעריכת ישראל כהן, מצאתי את השיר שלי. מאד שמחתי, וכילד הראיתי את זה לכל החברים שלי. היה לי קלף ביד ביחסים החברתיים. אבל הבנתי כבר כילד שזה יותר ממעמד חברתי, זה כניסה לעולם מרתק של מבוגרים. זה הראה לי שהעניין הוא רציני.

זוכר את השיר?

כן. אני לא אוהב אותו היום.

איך הוא נקרא?

'כבד ליבי'.

על מה דיבר השיר?

שיר עצב. שורת הפתיחה שלו היא "כבד ליבי כאבן על-פי פחת". תאר לעצמך מה עשו לי הילדים, כשקראתי להם את השיר ותקופה מסוימת קראו לי 'כבד ליבי'.

האם כבר בצעירותך חשת שאתה צריך להביא משהו ייחודי שהוא שלך, משהו שיאפיין אותך ככותב?

לא. היה ברור לי משהו אחר – שאני חייב לכתוב. והיה ברור לי שאני כותב רק מה שאני חייב לכתוב. אני לא כותב כי בא לי או כי ככה כותבים. אני כותב משהו כשאין לי ברירה אלא לכתוב אותו. אם אני מרגיש שאני יכול לא לכתוב אותו, אז לא צריך לכתוב. לכן, ממילא אני כותב משהו מיוחד לי. ורק אם יש לי משהו מיוחד לי, משהו שאני חייב להוסיף, לי ולאחרים, רק אז אני כותב.

מה היו הסיבות שהושיבו אותך לכתוב?

באופן כללי, אפשר לקרוא להן רומנטיקה. הכתיבה באה מרומנטיקה. בתחילה, כל מיני אהבות. אחר כך, מתוך הרגשה כי לעולם הזה יש אפשרויות אחרות, פנים אחרות מהגלויות. כשדברנו בפתיחה על השיר "חבירה", נאמרו דברים אלה. כבר אז הבנתי שיש אופציות אחרות והרצון לגלות את המשנה האחר, לגעת בו, להיות שם קרוב, אפילו לא ברמה של לתאר אותו אלא בצורה ברורה של לחבור, אליו להיות איתו. זה ריתק אותי. ראיתי לא מזמן את הסרט 'חוטים נסתרים'. לאורך כל הסרט ליוותה את השחקן שגילם את הדמות הראשית, דמות מתה.

הדמות של אמו שמתה. פעם אחת הוא רואה אותה עומדת בחדר בלילה, היא לא אומרת דבר, היא לא פונה אליו, היא נמצאת שם. אני חוויתי חבירה כזאת כשהייתי בן 3. שכבתי במיטה - והורי תמיד השכיבו אותי לישון מוקדם. כדי שהילד יהיה בריא, כדי שירגיש טוב, הוא צריך לישון כשהציפורים הולכות לישון. השמש שוקעת ואיתה גם הוא צריך להיות במיטה. לעיתים קרובות לא יכולתי להירדם. למראשות המיטה עמד כיסא, בין המיטה לקיר. שם לפעמים אימא הייתה יושבת ושרה לי. אמי גדלה וחונכה בארץ אבל היא נולדה באוקראינה. ידעה רוסית ואוקראינית והייתה שרה לי שירים בעברית וגם ברוסית, מאוד אהבתי אותם. היא גם שרה נהדר. שם, על הכיסא, היא הייתה יושבת ושרה, ומנענעת את המיטה. ערב, הייתה לי הרגשה שמשנה שם בכיסא לא בסדר, סובבתי את הראש, וראיתי אישה אישה זקנה שאני לא מכיר יושבת על הכיסא. מה שהיה הכי קרוב לעיניים שלי זה הברכיים שלה. אני זוכר את ידיים זקנות מסוקסות מונחות על הברכיים. היתה לבושה בבגדים שונים ממה שהיכרתי בבית, היא נראתה כמו דתייה, בשמלה כהה עם פרחים קטנים ושביס לראשה. בעלת מבט חמור, לא אומרת כלום, לא מחייכת אליי, אבל גם לא מפחידה אותי, היא מסתכלת במבט חמור, וכילד נתקפתי בבהלה נוראה. אני מסתכל עוד פעם, והיא עדיין שם. דקות רבות והיא לא נעלמת, באותו רגע פרצתי בשאגה והורי רצו אליי מהמטבח והדליקו את האור, והיא נעלמה.

אני מספר להם מה ראיתי והם אומרים לי 'חלמת חלום, זה שום דבר', זהו. אחרי כמה שנים כשהייתי בגיל הנעורים אבי אמר לי "אתה יודע, חוויתי את אותה חוויה כמוך, כהייתי בן תשע, סבתי נפטרה וקצת אחרי מותה, ראיתי אותה עומדת בחוץ מבעד החלון מסתכלת עליי ואומרת לי "אל תדאג, אני אשמור עליך, אני אלווה אותך תמיד בכל מקום". והמשיך לומר: "כשאתה נולדת, ביקשתי ממנה: תעבירי את השמירה אל בני. מן הנכד שלך, אל הנין שלך, בני." הוא הסתכל עליי והמשיך לומר: "אולי אתה ראית את הסבתא הזאת שבאה לשמור עליך".

המשורר והסופר פרופסור אוריין ברתנא | צילום: יאיר בן-חיים

יש סימנים

יש סימנים לכך שגם החרף תצוץ הרוח
הקיצית כמו כאב אשר עלה מבראשית.
ולאורך הפנים אשר יצאו אל המרפסת
יחשף אור הירח עינים ואזנים בנפילה חפשית.
מעל הבית הצפור תחלף סתוית ומרהרת
בקו הערב במפה.
וכל השאלות, אשר חיים עמלתי, יהיו אבק ונערת,
אשר יטפחו ויפזרו
כנפיה הגדולות במעופה.

'יש סימנים' - פורסם לראשונה בשנת 1988

הים כמו באהבה

הים כמו באהבה -
למרות הריח המקדים
יודעים אותו רק כשכבר לגמרי רטבים.

הים כמו באהבה -
נגר בין האצבעות, משאיר את היד המתאגרפת
ריקה ורטבה.

הים כמו באהבה -
מי נוגע במי? מי בא אל מי? מי צף
ומי נושא על גבו?
ומי מטביע?

הים כמו באהבה -
כל-כך הרבה מים
ובכל זאת אמות בצמא לפני שארוה.

הים כמו באהבה -
הרוח והעננים והצפרים
במערבלת ארטיק קרטיב.

הים כמו באהבה -
לתקוע פגור מקל בפגור מדחה
עסק רב-שאון, מתפשט מתפיס מתלבש
ושוב

'הים כמו אהבה' - פורסם לראשונה בשנת 2002

השירים פורסמו מחדש בספר 'אחרי הגשם' - 2015

המשורר והסופר פרופסור אורציון ברתנא | צילום: יאיר בן-חיים

לא נכנס ל"פנתיאון" שנתפס כמקום של שירים כתובים ומודפסים, לא מולחנים. היום אין זה כך. אנשים אהבו את שירי נתן יונתן, אבל הוא הוצג כ"פזמונאי", במירכאות כפולות, יותר מאשר כמשורר. מצד אחד, השירים שלו היו בתודעה, הייתה להם נוכחות יותר גדולה משל המשוררים האחרים, מצד שני לא רצו לקבל אותו כמשורר מרכזי, כי שיריו האהובים מולחנים, הם פזמונים כביכול ולא שירה. ההליך הזה עדיין לא הסתיים, אלא שעכשיו לצד השיר המושר יש שירה אלקטרונית, במירכאות כפולות, יש "המימד האלקטרוני", יש שיר באתר בכל אופני התקשורת. הליך שעדיין לא הסתיים, הסתכם, קיבל צורה סופית. הכול בהתהוות. הורדה בעזרת המחשב לסוגיו וגם זה עוד לא נגמר. איזו תוצאה תצמח מזה, אני לא יודע. אפשר כי עבר זמנה של השירה המודפסת וכנראה גם עבר זמנו של המשורר הלאומי הזה, שהשיר שלו מודפס ומתייחסים לספרו בחרדת קודש.

צל משוררי הדורות הקודמים מרחף מעל משוררי ההווה. נראה שהם מתקשים לקבל את 'החדשים' על שפתם העכשווית. לא כך?

פעם, לשירה על הנייר הייתה חשיבות גדולה. זך רצה להוריד את שירת אלטרמן ולעלות במקומו, לא כמשורר מולחן, אלא כמשורר של שירים מודפסים. בהקשר זה הייתה פעם מלחמה בין נתן זך וביני. כאלטרמניסט לא יכולתי שלא להילחם בו, והוא אף כתב נגדי לא פעם. היום זה נראה לי כוויכוח שעבר זמנו.

אתה אומר דבר נכון לדעתך. אולי טוב שאלה פני הדברים. לא ראוי שמשורר יסתכל על הכל מלמעלה ויחוש שאין מי שישווה לו. האלקטרוניקה הזאת, רשת האינטרנט, וכל הערוצים הקיימים היום, נותנים לרבים יותר כוחות, הרבה יותר קולות, הרבה יותר אפשרויות, זה טוב. אכן, כך גם נחשפות בקלות לכל מתעניין, כל מיני כתיבות שהן קש וגבבה, אבל מצד שני, משוררים מוכשרים זוכים ביתר קלות להגיע לחשיפה גדולה יותר ומהירה יותר. מבחינה זאת, אני כמשורר, כסופר, כחוקר ספרות, כאדם שחי פה, לא מצטער על השינוי שחל. זהו תהליך טבעי שמשקף את השינוי העמוק שחל בתקשורת החברתית. התוצאה של שינויים אלה אינה טובה פחות ממה שהיה פעם.

אתה כותב ישר למחשב?

היום כן, בעיקר כך. אבל מפעם לפעם כותב שירים על נייר. מה שחשוב בעיניי הוא, שאינני מרגיש שעל הנייר זה "רציני" יותר במירכאות מאשר על מסך המחשב.

אתה מחובר לשירה העכשווית, מעורה במה שקורה?

אני קורא ברשת, ויש כותבים ששלחים לי את ספריהם וגם מעבירים לי קישורים ברשת, או שלחים לי לדוא"ל.

מה אתה חושב על מה שקורה כיום?

במידה מסוימת זה קצת כאוס. יותר מאשר חוסר סדר, ישנה אקראיות,

אני אקרא לך עוד שיר. אני צמחוני. אני מאמין שכל זמן שאנחנו פוגעים בעולם, אנחנו ניפגע. אמנם, בעצם הקיום אני פוגע בחיים אחרים. למשל, הולך ברחוב ורומס נמלים. זה לא בחירה שלי, אבל במודע, מה שמתוך בחירה, אני לא רוצה לגרום למוות, משתדל לגרום כמה שפחות.

כל זמן שאפלו דג אחד נשחט

ב ושבח אני את-המתים, שִׁכְבֵר מתו - מן-החיים, אֲשֶׁר הֵמָּה חיים
עֲדָנָה ג וטוב, מְשֻׁנֵּיהֶם - את אֲשֶׁר-עָדָן, לא הִיא
זֶה חֵיב לְהִיּוֹת בְּלִילָה כֵּל זְמַן שֶׁהַכְּדוּר הָאֲרוּר הִזָּה מִסְתוּבָב

והקו של הדמדומים בא והולך ועובר לי לפחות כל שתיים עשרה שעות בלב
כָּאֵלוּ כְּדוּר פֹּעֵם נוֹרָה בַּחֲשֵׁכָה וּמוֹאֵר וְכִבָּה סְרוּגִין
וְאוֹמֵר לְעֲצָמוֹ שְׂזֵאת בְּרִכָּה יוֹדֵעַ לְעֲצָמוֹ שְׂזֵאת קִלְקָה.
יְבוֹאוּ רוֹפְאֵי הַעֲצָבִים וְיִסְבְּרוּ בְּתַרְפוּת וְהַמְנַתְחִים יִנְתְּחוּ
וְהַתּוֹקְעִים יִתְקְעוּ לְשׂוֹא בְּחֻצוֹתָיו.

לְשׂוֹא.
הֵם לֹא יִמְתְּחוּ אֶת הַצֵּר וְהוֹלֵךְ.
וְעוֹבְרֵת בִּי רוּחַ כְּמוֹ בָּאָה לְמַחֹת כָּאֵב, וְאֵינָה מִיִּבְשֵׁת אֶפְלוֹ דְמָעָה
כִּי כֵּל זְמַן שֶׁאֶפְלוֹ דָּג אֶחָד נִשְׁחַט תְּבוֹא עַל הַכֵּל כְּלִיָּה.
לְכֵן אֵינִי בְּצַד אֶת הַכֶּלֶב הַקָּטָן שֶׁיֵּשֵׁב אֶצְלִי בְּחִיק, אֲחִזִּיר לוֹ אֶת הַלְּקִיקָה,
וְאֶתִּלְבֵּשׁ, וְאֶסְתַּרְקוּ, וְאֶצַּא לְדֶרֶךְ הָרֵאשִׁית, וְאֶעְצֵר מִשְׂאִית הַמּוֹלִיכָה חֲזִירִים מִן
הַחַיָּה.
וְאֶעֱלֶה לְשִׁבְתִּי לִיד הַנְּהַגִּים.
וְאֶסַּע אִתָּם לְאֶרֶץ כֵּל הַדֶּרֶךְ וְהַרְבֵּה הַרְבֵּה מֵעֵבֶר לְסוֹפָה.
וְאֶמַּר לָהֶם לִילָה וְאֶדְבֵר אִתָּם לִילָה
לְאֶרֶץ כֵּל הַדֶּרֶךְ וְהַרְבֵּה מֵעֵבֶר לְסוֹפָה.
וְהַעֲצִים הַנִּמְלָטִים מִשְׁנֵי צְדֵי הַדֶּרֶךְ קוֹרְעִים עֲלֵים בְּאֶצְבָּעוֹת שֶׁל יְלָדִים.
וּמִסְבִּיב הַכֵּל אִמָּא אֶבְנֵי אֲבָא חֲשֵׁכָה.
וְהֵם אֵינֶם רוֹצִים לְדַעַת. וְהֵם אֵינֶם יוֹדְעִים.

ספר לי על תקופת הלימודים האקדמיים שלך

התחלתי ללמוד בגיל צעיר. את התואר הראשון עשיתי לפני השירות הצבאי, ובמהלך לימודי התואר השני עשיתי את השירות הצבאי. ולכן ברגע שמינו אותי לאסיסטנט ומרצה, הייתי מרצה ומתרגל יותר צעיר כמעט מכל הסטודנטים שלי והתקדמתי מהר מאוד. תמיד הייתי אחר.

יודעת מראש שזה הייעוד שלך, שאתה הולך ללמד?

כבר בגיל 15 החלטתי שאהיה פרופסור. לא הבנתי למה, אבל היה חשוב לי מאד לעסוק באיזה תחום של ידע ולהיות בקו הראשון שלו. לדעת כל מה שאפשר וכמה שיותר בנושא. פרופסור נראה לי מי שידוע מה שאפשר לדעת בתחום בו הוא עוסק.

האם הייתה לך הכוונה מצד ההורים, הם ניתבו אותך?

הם ניתבו אותי למצוינות, לרעיון שאעסוק במה שאני הכי טוב בו, לא משנה אם תחום זה מקובל, אם תחום זה אופנתי, אם תחום זה מכניס כסף. השיקול לא היה אף פעם כלכלי כדאי, אלא שיקול אידיאלי. הוריי תמיד הנחו אותי שאעסוק במה שהכי מעניין אותי ובמה שהכי משמח אותי, בצורה הטובה ביותר שאני יכול.

האם השירה העכשווית שונה לדעתך ממה שהייתה פעם, בעצם התרחשותה ברשת והאם ניתן יהיה לגלות בה את המשורר שייכנס לפנתיאון השירה?

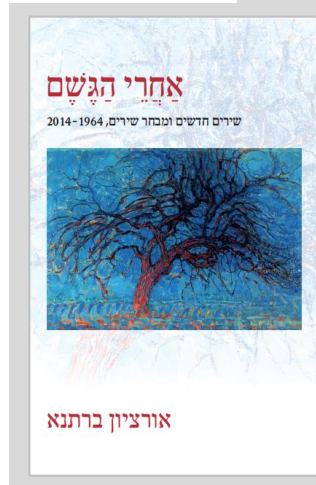
ברור לי שאנו אחרי עידן ספרותי שאינני חושב שיחזור. בעידן שחלף, מדי דור היה צומח משורר לאומי או משורר מרכזי, או מספר מצומצם של משוררים נבחרים ומוסכמים על הכל, חיים גורי, בצדק או שלא בצדק, הוא דוגמה כזאת. משורר שחי עד לאחרונה כסמל מוסכם. נושא זה כבר לא מקובל היום. השיר המולחן, המבוצע, חשוב יותר משיר כתוב בלבד. כדור קודם, משורר כמו נתן יונתן, למרות שהתקבל כמשורר מושר באהבה,

חִבְרָה

אלי, אלי, אָמֵר וְשָׁמֵר חֶזֶר,
אָנִי מוֹכֵן לְחִבְרָה,
הַכַּח הַשָּׁחַר לֹא עוֹד מְטִיל עָלַי מוֹרָא,
לֹא עוֹד עֵבֶר אֶלָּא עוֹד כָּל אֲשֶׁר יְהֵא הִיָּה,
אָנִי בְּתוֹךְ הַחוּץ שֶׁבְּכָלִי,
אָנִי חֲלָקִי הָאֶלֶהִי,
לֹא, לֹא קָטָן גְּדוֹל, חֲלָקִי הָאֶלֶהִי כָּחַל
אָדָם יִרְקָ צָהָב כְּתָם, חֲלָקִי הָאֶלֶהִי הַכֹּל,
כִּי כֶּךָ יְדֵי רוֹאוֹת,
לֹא-גוֹף שְׁלִי כְּלוֹ אוֹמֵר יְהִי,
אלי, אלי,
לֹא, אֵין לִי עֶפְעָפִים,
אֶתָּה אֵינְךָ נֹסֶתֶר,
אָנִי אֵינִי הוֹלֵךְ לְהִתְכַסּוֹת בְּחִגּוֹרוֹת,
לֹא בְּעֵלִים וְלֹא בְּתַאנִּים, לֹא בְּעוֹרוֹת,
אֶלָּא אָנִי זְרִימָה שֶׁל מְשֻׁפְּטִים
וְסַפְנִים וּמְפָרְשִׁים חוֹלִים וּמְחַלְמִים,
כָּל הָעוֹלָם

שְׁרִיטָה אֲשֶׁר חֲרָתָה עֲצָמָה בְּלִי עוֹר בְּלִי דָם
וּבְלִי שְׁרִירִים, שְׁרִיטָה אֲשֶׁר כָּלָה שְׁרִירִים
מְשׁוֹרְרִים לָךְ, אֵלִי,
אָמֵר וְשָׁמֵר חֶזֶר, חֶבֶר
לֵיד הַחֲזָקָה שְׁאֵין לָהּ אֶצְבָּעוֹת,
וְאֵין לָהּ אֶחָ, וְלֹא אֶחּוֹת,
וְלֹא אוֹחֵז, וְלֹא אֶחָז, וְלֹא חֲרָח,
לֹא שִׁיר, לֹא עוֹלְמוֹת,
לֹא אֶרֶץ, לֹא אָדָם, לֹא עֵיר,
אֵלִי,
אָנִי אוֹתְךָ הִיֹּת.

מתוך הספר: 'אחרי הגשם' הוצאת 'קשב לשירה 2015'

התפרצויות בכיוונים שונים. יש לכך גם צדדים טובים. קיימים כוחות מגוונים, שונים, ועדיין אין תמונה ברורה ומסודרת של כוחות אלה. מוכרח לצמוח מהתערובת הזאת משהו בעל ערך, בהחלט יש כוחות טובים. ברור לי שעם כל ההבל, יש יותר מדי יצירות בעלות איכות מכדי שיירדו לטמיון ויישכחו.

אתה מעורה בכל העניין של השירה המזרחית - מזרחים מול אשכנזים, מה דעתך בנושא?

כן. בשנים האחרונות השתנו קצת דעותיי בנושא. לפני שנים החזקתי בהסבר אקדמי לשאלה מדוע אין ספרות כתובה בעברית בתרבויות היהודיות המזרחיות מראשית המאה ה-19 שאז מתחילה הספרות העברית החדשה ועד כמעט אחרי קום המדינה. למה יש מעט מאוד? מכיוון שהקהילות המזרחיות, זה כולל את מגוון קהילות המזרח של צפון אפריקה, של עיראק, של תימן ועוד, לא עברו את התהליך של ההשכלה שעברה היהדות באירופה במאה ה-19, מכיוון שהחברות המוסלמיות, בהן ישבו היהודים, לא עברו תהליכים דומים לאלה שעברו במהלך המאה ה-18

אורציון ברטנא בחדר העבודה בביתו על רקע כתבות שונות בעיתונות | צילום: יאיר בן-חיים

והמאה ה-19 החברות האירופיות, בהן ישבו היהודים. מי מוקדם יותר במערב אירופה, ומי מאוחר יותר במזרח אירופה. היהודים בארצות האיסלאם נשארו לחיות בקהילות דתיות כמו שהערבים לצידם הם חיו, קיימו חיים דתיים שמרניים.

היום אני חושב גם אחרת, אני חושב שהיהודים שהגיעו הנה מארצות מוסלמיות קופחו במידה מסוימת כבר מהעלייה הראשונה ואולי עוד לפני. למשל, יהודי תימן שעוד קדמו לעלייה הראשונה מאירופה הפכו כאן מיד לשואבי מים וחוטבי עצים. היה איזה סוג של זלזול בתרבויות המזרח. היום צריך לעשות תיקון.

ועוד דבר. יש הבדל בין פולקלור לבין תרבות עכשווית. צריך לתת ביטוי לפולקלור המזרחי, כי פולקלור זה מורשת תרבותית, אבל תרבות מורכבת מעוד כמה דברים. היא לא בהכרח עדתית. היום מערבבים יותר מדי בין תיקון הפולקלור המזרחי לבין התרבות. אולי זה לא פוליטיקלי-קורקט לדבר על כך, אבל צריך להבדיל בין כבוד למורשת המזרחית לבין מחויבות לכך שבכל מוסד יישב דווקא מישהו מזרחי.

האם הסרט סאלח שבתי משקף את מה שקרה פה?

התשובה קצת מסובכת. מה הקשר בתואר "מזרחי" בין יוצאי עיראק לבין יוצאי צפון אפריקה? אלה תרבויות שונות, אלה מורשות שונות. היהדות בעיראק תמיד עמדה במרכז החברתי העיקרי, והתרבות העיראקית הייתה יותר מתקדמת משל התרבות של יוצאי צפון אפריקה. ולגבי צפון אפריקה, מה הקשר בין מצרים למרוקו? נוצרת איזו עיסה אחת ומיקשה מבלבלת. הדבר נכון גם לגבי "אשכנזים". כך, למשל, ייקים ופולנים נקראים אשכנזים. אבל היהודים יוצאי תרבות גרמניה זלזלו ביהודי פולין וכינו אותם אוסט-יון ('היהודים מן המזרח'). היום כל אלה "אשכנזים". יש פה איזה סוג של טשטוש. כנראה שהיה קיפוח כי יותר מדיי תסכול פורץ פה ויוצא. היום אני נוטה לחשוב שצריך להכניס גם פולקלור כמורשת תרבותית, לכבד יותר. כמו כן, אנחנו כולנו יהודים, בני עם אחד. צריך לשים דגש על המשותף, על המקרב. פירוד בינינו הוא אסון ממש.

דרך אגב, שם משפחתו של אבי היה ברטניסקי. מיד כשהגיע לארץ הפך זאת לברטנא. נראה לי כי אחד השיקולים שלו לקרוא לי אורציון הוא בכך שזה שם עברי ללא כל מטען עדתי. החינוך שקיבלתי מהוריי היה כזה, שעד גיל 13, לא ידעתי בכלל שיש הבחנה או הבדל בין אשכנזים לספרדים. זה לא היה בבית שלנו, זה לא היה נושא כלל. אבי התחיל את דרכו כמשורר יידיש, וכשהגיע לארץ עבר לעברית בלבד.

מרדכי ברתנא

אבא תירגם את הספרים הראשונים שלו לעברית, (שני הספרים יחד יצאו בספר אחד גדול, יידיש מול עברית בתרגומו, בשם 'אשמורה')

אמת ונכון

"אָמַת, נָכוֹן עַל גַּנְנוּ מִתְנוּעַת כָּבֵר אֲנִינָה,

וְסָבָא מֵאֲזִין לְרַדְיוֹ כֹּל הַזְמַן,

וְאָבָא יוֹדֵעַ מִיְהוּ הַיְטֵלֶר, פִּיקְרֵד * וְסִמְטָנָה **

וּמְתִי נִנְעֵלָה וְעִידֵת לִזְאָן ***

וְנָכוֹן שְׁטֵלְפוֹנִים מְבִיאִים הֵנָּה אֶת כֹּל הַחֲדָשׁוֹת,

וְכַבִּישׁ אֶל הָעִיר נִסְלַל כָּבֵר, אַרְךְ וְרַחֵב,

אָבֵל בְּשָׁבִיל מִי וְלִשְׁם מָה, מָה כֹּל אֵלֶּה לְנוּ?

אִם כִּי פִי עֲשֶׂרָה גִדֵּל פֶּה הָרַעֵב.

פַּעַם הִיָּה לְכֹל אֶחָד כָּאֵן בֵּית,

עַז, פָּרָה וְגַם גָּנָה בְּרוּכָה.

חַיּוֹ בְּלִי לְהִטּוֹטִים, בְּלִי רַדְיוֹ וְחֲשׁוֹנוֹת,

וּפֶת הַיְתָה, שְׁבַע וּמְנוּחָה.

עֵתָה תָּרִים אַחֲרֵי עֲבֹדָה וְאִינְנָה

וּמִתְבַּטְלוֹת כֹּל כֶּף הָרֵבָה יָדִים צְעִירוֹת - - -

כֶּף סָחָה סִבְתָּא מְדִי עָרַב כְּדִי לְהַקֵּל עַל הַלֵּב,

בְּפָנֵי שְׁכָנִים וּשְׁכָנוֹת וּבְפָנֵי אַרְבַּעַת הַקִּירוֹת.

*אוגוסט פיקרד המריא לגובה של 16,290 קל"מ בכדור פורח בשנת 1931

**נשיא ליטא לפני מלחמת העולם השנייה.

***עיר בשוויץ בה הוסדרו בשנת 1932 הפיצויים שעל גרמניה לשלם בעד נזקי מלחמת העולם הראשונה שהיא גרמה להתפרצותה.

עשית משהו לכבוד השירה של אביך?

כתבתי ספר שלם על אבי. 'אבי. פגישת ביניים' (הוצאת תמו) הפגישה שלנו כשנולדתי היא פגישת ביניים, בין אחת, מיתית, שהייתה פעם, לבין אחת שעוד תהיה בעולם אחר. רק לאחר שאבי הלך לעולמו יכולתי לחוש חופשי ולכתוב את הספר שהוא מונוגרפיה וגם הערכה למשורר שאני גם אוהב כבנו וגם מעריך מאוד, הערכה של משורר למשורר.

אביך כתב גם ביידיש?

כן אבל כשהוא הגיע לארץ, הוא כתב בעברית וחדל לכתוב ביידיש. מוצאו מווילנה, אבל כשהתבגר עבר לוורשה, שם ישב בתוך קהילה תרבותית תוססת של אנשי תרבות יידיש, כמו מלך ראוויטש, שמואל זארוםב, שמואל ניגר. שם פירסם, קודם שעלה לארץ ב-1935 שני ספרי שירה, 'אפענע טירן' [דלתות נפתחות] (1933) ו'שאטנס אויפן וועג' [צללים בדרך] (1935). אחרי שנים הוא תירגם את הספרים הראשונים שלו לעברית, (שני הספרים יחד יצאו בספר אחד גדול, יידיש מול עברית בתרגומו, בשם 'אשמורה', 1986, הוצאת ספריית הפועלים). הוא החזיר את השירים שלו ביידיש לעברית ממש בסוף חייו.

האם במשפחתך מודעים למקומך בספרות העברית?

יש להבדיל בין אבי לבין יתר בני המשפחה. לגבי אבי זו לא הייתה מודעות למקומי אלא סוג של אמונה, ממש אמונה, ללא מירכאות הוא ראה אותי כתופעה בספרות, ממש ללא מירכאות. הוא חזר שוב ושוב על הדברים באחזני. הוא מאוד חזק אותי בביטחוני ללא שמץ ספק ביכולתי הספרותית, גם כמשורר, גם כמבקר, גם כחוקר. את הסיפור שלי הכיר פחות. לאה, אשתי, מעריכה מאוד את כישרוני, אבל זה כבר חלק מיחסים אישיים. היא לא ילדה אותי, לכן אינה מקבלת אותי כפי שאני, והכישרון שלי הוא מעין "תופעה" בעיניה. ויחסה אלי היא חלק מיחס מורכב שבין גבר לבין אישה. הילדים שלי מכירים ביכולותיי, אבל מסתכלים עליהן "מן הצד". הם עסוקים באופן טבעי, בשלהם.

האם מישהו מילדיך עוסק בכתיבה?

לשמחתי כן. שניים מבניי, ברק ואבינועם, כותבים. ברק כותב סיפורים ומחזות. אבינועם כותב שירים וגם סיפורים. שניהם יוצרים יצירות יפות שמשמחות אותי. למרות זאת, הם אינם מערבים אותי כלל בעצם היצירה, וגם לאחר שנכתבה לא נוחה להם התייחסותי אליה. אולי משום שהם חוששים מביקורת מצדי. הם מכירים אותי כאדם חד וביקורתי.

מהו ספרך הבא, הבנתי שהוא ספר פרוזה?

ספרי הבא הוא רומן בשם 'בסיפור עצמו'. הוא צפוי לראות אור בספטמבר השנה בהוצאת 'כרמל' - עמדה, שבה יצא גם רומן קודם שלי, 'המקום שבו הכול מתחיל'. רומן זה הוא בן-זוגו של קודמו. הוא ממשיך את הקודם, אם כי הוא יכול גם לעמוד בפני עצמו, להיקרא בפני עצמו.

תכניות נוספות בתחום הספרותי כמשורר.

בין שיריי יש לא מעטים שנכתבים מתוך ראייה אמונית, מתוך חוויה מטאפיזית. אני רוצה לחבר שירים אלה יחד ולהוציא אותם כקובץ בפני עצמו.

חושב על הזיקנה?

לא על הזיקנה, על המוות. אבל על מוות אני חושב מזמן כשהבנתי והפנמתי את המושג. אין שום דבר שאני מודע לו היום שהוא שונה ממה שחשתי או שחשתי בעשור האחרון או בעשורים האחרונים.

איך היית מסכם את דרכך הספרותית כמשורר, כמבקר וכחוקר?

אני יודע שאינני יודע. ואני ממשיך לשאול לשאלות ולחפש תשובות ■